

Simona Klemenčič

Ve rov ne curri

(Ali smo Slovenci Veneti in zakaj ne?)

Venetska teorija

Venetska teorija pravi, da smo Slovenci neposredni potomci ljudstva z imenom Veneti, ki je v starem veku naseljevalo velik del Evrope, morda pa je segalo celo do Indije in današnje Kitajske. Kot prvotni prebivalci Evrope naj bi bili Veneti tudi kulturni predniki večine ostalih indoevropskih ljudstev. V prid tej tezi govori dejstvo, da marsikje po Evropi in tudi drugod obstajajo ali so zgodovinsko izpričana krajevna imena ter imena narodov in plemen, ki spominjajo na ime *Veneti*. Ideja, da smo Slovenci neposredni potomci Venetov, ni tako nova, razcvetela pa se je nekje v osemdesetih s prizadevanji Mateja Bora, Jožka Šavlija in Ivana Tomažiča.

Venetska teorija temelji v prvi vrsti na prepričanju, da je venetske napise mogoče brati le s pomočjo moderne slovenščine. Na tej plošči, ki jo hranijo v Museo Civico di Padova,¹ je po interpretaciji Mateja Bora² naslednji napis (str. 259):

PUPTNEI JEGO RACO
JEKUPETARIS oziroma

»Popotniku njega raco za na pot«.

S pomočjo moderne slovenščine je po prepričanju zagovornikov venetske teorije mogoče brati tudi napise, ki so doslej veljali za keltske. Teh

napisov doslej niso znali razložiti, ali pa so jih jezikoslovci po njihovem mnenju razlagali narobe.

Tako na primer Anthony Ambrozic³ s pomočjo slovenskega jezika razloži neki napis, ki je doslej veljal za keltskega, in sklepa, da je napis v resnici venetski. Po njegovem mnenju gre za nasvete, ki jih oče daje sinu:

JEŠ TI ÐN KON – »Ti ješ konja.«
NUGNATE NE DAMA GUSSOV – »Ne damo vam poljubov.«
VE ROV NE CURRI – »Ne curljaj v rov.«
GOR JO SED – »Sedi gor.«
SAMO BIJ MOLATUS – »Samo pomoli, samo bodi moleč.«
PAPEJ BOVDI, NE TE TU (TAM) – »Jej tu, ne tam, tu.«
SIT BIO, BER TO – »Ko si sit, beri to.«

Slovenščina naj bi bila tudi ključ do razlage še mnogih drugih jezikov, kot so frigijščina, grščina, bretonščina, etruščina, hetitščina »v novi luči«. Skupno vsem zagovornikom venetske teorije je prepričanje, da za primerjave med jeziki ni potrebno biti posebej usposobljen, ker da so podobnosti vidne že na prvi pogled. Po njihovem mnenju občutek za jezik uspešno nadomesti jezikoslovno znanje. Igor Pirnovar⁴ o podobnosti slovenščine in hetitščine:

»Vendar pa, če imate vsaj malo detektivske žilice, dobre volje in žilice za jezike, boste pri branju večine knjig o Hetitih, ki jih ni malo, lahko zelo hitro

¹ Slika je s strani http://www.thezaurus.com/sloveniana/venetic_script2.htm

² Matej Bor, Jožko Šavli in Ivan Tomažič: *Veneti : naši davni predniki*. Ljubljana, Dunaj, Maribor, 1989.

³ http://www.veneti.info/korenine.si/zborniki/zbornik01/htm/ambrozic_gaul.htm.

Članek je v angleščini, slovenski prevod iz angleščine je moj.

⁴ http://sloveneti.tripod.com/veg/s/Init/union_s.html

ugotovili, da se v tem starem jeziku skriva presenetljivo veliko podobnosti s slovanskimi jeziki ter da pisci velikokrat nasilno iščejo veliko manj verjetne in često pomensko nesmiselne germanske oblike ali podobnosti.»

Kaj pravi jezikoslovje

Veda, zadolžena za področje primerjav med jeziki, se imenuje **primerjalno jezikoslovje**. V nadaljevanju bomo opisali, kakšni so principi te vede.

Znane jezike združujemo v jezikovne družine. Večjo jezikovno družino, kakršna je indoevropska, sestavljajo posamezne jezikovne veje oziroma poddružine. To pomeni, da je določena skupina jezikov, ki je genetsko povezana med seboj, izšla iz nekega skupnega prajezika. Še drugače: predniki govorcev neke skupine genetsko sorodnih jezikov so govorili enoten jezik, nato pa se je ta jezik iz različnih razlogov razčlenil v več različic, ki so se med seboj vedno bolj oddaljevale, tako da se govorci med seboj sčasoma niso več razumeli. Tako so se na primer iz latinščine rodili francoščina, španščina, romunščina, italijanščina in ostali romanski jeziki. Na tak način iz starih jezikov nastajajo novi.

Tako preoblikovanje in razčlenjevanje jezikov je konstanten proces, odkar obstaja človeštvo. Primer: današnji novindoarijski jeziki so se vsi razvili iz stare indijščine, ki je njihov prajezik. Stara indijščina je izšla iz skupnega indoiranskega prajezika, ta pa iz indoevropskega prajezika, ki je verjetno izšel spet iz nečesa drugega. Jeziki se – tako kot narodi – rojevajo, obstajajo nekaj časa, umirajo ali pa se razcepijo ali spremenijo v nekaj drugega. Med prajezikom in sodobnim jezikom, ki je izšel iz njega, je razlika že tako velika, da se govorca med sabo ne bi mogla sporazumeti.

V indoevropsko jezikovno družino štejemo mnogo sodobnih jezikov in nekatere že izumrle, ki jih poznamo iz različnih virov. Današnje indoevropske jezike govori velik del Evrope in južne Azije, vse do Indije. Najbolj na vzhodu – na današnjem Kitajskem – se je govorila izumrla toharščina.

Govorci jezikov posameznih vej indoevropsčine se med seboj ponavadi ne razumejo, opazimo pa lahko, da obstajajo nekatere besede, ki so si med seboj podobne in imajo podoben pomen. Odšteti moramo tiste, ki se jim že na prvi pogled vidi, da so novejšje prevzete besede, t. i. »kulturne besede«, ki se selijo iz jezika v jezik, kot so *televizija*, *kavalir* ali *semafor*. Tudi v plasti besed, za katere si mislimo, da so lahko že zelo stare, najdemo podobnosti. Primer: slovensko *dom*, starocerkvenoslovansko *domъ*, latinsko *domus*, grško *δόμος* ali staroindijsko *dama*; vse navedeno pomeni več ali manj isto. Slovensko *vdova*, starocerkvenoslovansko *vdova*, angleško *widow*, starovisokonemško *wituwa*, staroindijsko *vidhava* prav tako. Še en primer: slovensko *trn*, angleško *thorn*, nemško *Dorn*.

Podobnost je očitna tudi v morfologiji. Za primer bomo navedli spregatev glagola *b^her* – *nositi*, v sedanjiku in v različnih jezikih.

		Stara indijščina	Grščina	Gotščina	Stara irščina	Stara cerkvena slovansščina
Ednina	1.	bhárāmi	φέρω	baíra	biru	berǫ
	2.	bhárasi	φέρεις	baíris	biri	bereši
	3.	bhárati	φέρει	baíriþ	berid	beretъ
Dvojina	1.	bhárāvas	-	baíros	-	berevě
	2.	bhárathas	φέρετον	baírats	-	bereta
	3.	bháratas	φέρετον	-	-	berete
Množina	1.	bhárāmas(i)	φέρομεν	baíram	bermai	beremъ
	2.	bháratha	φέρετε	baíriþ	beirthe	berete
	3.	bháranti	φέρουσι	baírand	berait	berǫtъ

Manj očitna je sorodnost med besedami, kot je slovensko *zrno*, latinsko *granum* in angleško *corn*. Da bi ugotovili, da so te besede genetsko sorodne, moramo poznati **fonetične (glasovne) zakone**. Ti zakoni opisujejo spremembe, do katerih je prišlo načeloma brez izjem v nekem določenem času in prostoru. Že dolgo namreč velja, da možgani delujejo kot natančen mehanizem. Jezik torej v jezikoslovju vidimo v prvi vrsti kot sistem, organizirano strukturo elementov, ki tvorijo celoto. Glasovne spremembe so izpeljane sistematično, odnosi med glasovi – tako v kronološko različnih sistemih istega jezika kot med sistemi sorodnih jezikov – so natančno določljivi. Navidezna odstopanja se razlagajo z dodatnimi dejavniki, ki tako spremembo zapletejo, denimo delovanje drugega glasovnega zakona, vpliv konteksta, analogija. **Historična fonetika**, ki se ukvarja s tem, je osnova primerjalnega jezikoslovja.

Kako ugotavljamo delovanje glasovnih zakonov? S **primerjalno metodo**, tehniko, ki jo jezikoslovci uporabljamo za dokazovanje sorodnosti med jeziki. V besedah, za katere kaže, da so si med dvema ali več jeziki podobne po zunanji podobi in po pomenu, iščemo ponavljajoča se ujemanja, v prvi vrsti med glasovi. Poskušamo ugotoviti skupno izhodišče za te glasove in fonetične zakone, ki so delovali v vsakem od jezikov. Primerjava velja za zanesljivo, če lahko s kar največjo verjetnostjo rekonstruiramo skupno izhodišče.

Vemo, da se jezik nenehno spreminja, zato najpomembnejše podatke nudijo najstarejši znani jeziki, ki so bliže izhodiščnemu stanju. Za primerjalno jezikoslovje so zapisi indoevropskih jezikov toliko bolj dragoceni, kolikor starejši so. Dostikrat pa najstarejših informacij o nekem jeziku ne nudijo zapisi v tem jeziku, ampak t. i. *glose*, zapisi (citati) posameznih besed v tekstu, ki je sicer sestavljen v nekem drugem jeziku. Pri tem gre pogosto le za imena plemen, krajev ali dežel in kraljev. O nekaterih zdaj že izumrlih jezikih imamo le takšne skope posredne podatke (ilirščina), drugi so pustili le nekaj nagrobnih napisov ali napisov na vazah (nekateri anatolski jeziki). Za venetščino je materiala, ki ga imamo na razpolago, nekako srednje veliko, po grobi oceni okrog dvesto napisov, kar ni dovolj za rekonstrukcijo celotnega jezikovnega sistema, dovolj pa je, da lahko dobimo (zelo) približno predstavbo o tem, kakšen je bil videti ta jezik in s katerimi znanimi jeziki je bil genetično tesneje povezan. Nekaj lahko povemo o notranjem razvoju same venetščine, ki ji sledimo med šestim in prvim stoletjem pred našim štetjem. V starejši venetščini, ki je bila pisana v etruščanski pisavi, je v vzglasju z tam, kjer je v mlajši, pisani s pisavo, ki so jo prevzeli od Rimljanov, *d*.

Mnogi menijo, da je venetščina italški jezik, verjetno soroden z latinskim, faliskijskim, oskijskim in umbrijskim. Razlaga venetskega votivnega napisa (napisa na darovanem predmetu) s pomočjo latinščine:

me ^{go}	zontasto	sainatei	reitiai	porae	egeotora		aimoi	ke	louzerophos
me	donavit	*sanatrici	Reitiaie	bonae	Egetora	(pro)	Aemo	et (= que)	liberis

V slovenščini bi se reklo: »*Egetora me je dala dobri Rejtiji Ozdraviteljici za Aemusa in otroke.*« Rejtija je bila venetska boginja, kar vemo tudi iz drugih virov.

Venetški napisi so večinoma pisani tako, da besede v besedilu niso ločene med seboj in jih lahko delimo na posamezne besede tako, kot nam ustreza. Primerjava z latinščino ni sama po sebi umevna, ker na podlagi zemljepisne bližine še ne moremo domnevati, da gre za italški jezik. Venetščina kaže precej podobnosti z italskimi, pa tudi z drugimi jezikovnimi vejami. Venetsko *selboisselboi* »sam« povsem ustreza starovisokonemškemu *selboselbo*, to ujemanje pa spet še ni dovolj, da bi venetščino kar priključili germanskim jezikom. Pomembno je v toliko, da je ne prištejemo samodejno med italške jezike. Nekatere posebnosti bi lahko kazale tudi na to, da je venetščina posebna indoevropska veja.

Ker so bili Veneti v svojem času naseljeni na področju, ki je precej blizu današnjim Slovincem, je misel, da bi lahko bil venetski jezik soroden s slovenščino, na neki ravni povsem legitimna.

»Čas bi tudi že bil, da bi še strokovnjaki, predvsem jezikoslovci, razjasnili številne doslej nepojasnjene in zanemarjene primere očitnih podobnosti slovenščine tako z venetskimi napisi, kot mnogimi starodavnimi jeziki.«⁵

Detektivska žilica, na katero stavijo tudi zagovorniki venetske teorije, je v etimologiji nujno potrebna. Vendar pa obstaja dober razlog za to, da moramo biti za takšne primerjave posebej usposobljeni.

V nekaterih primerih sorodnih besed v oddaljenih jezikih (*dom*, *vdova*) je podobnost očitna in izhaja iz genetske sorodnosti, kar pa nas ne sme zavesti, da bi imeli vse na zunaj podobne besede v različnih jezikih za genetsko sorodne. Dostikrat se je v stoletjih in tisočletjih, ko se je beseda v enem jeziku razvijala po enih in v drugem po drugih glasovnih zakonih, zunanja podoba neke indoevropske besede tako spremenila, da brez natančne analize ne moremo ugotoviti sorodnosti.

Poglejmo si to na primeru. Omenili smo, da je slovenska beseda *zrno* genetično povezana z latinsko *granum* in angleško *corn*, ki pomenita isto kot v slovenščini. Kako smo to ugotovili?

Mnogi primeri kažejo, da je slovenski *z* v položaju pred *r* lahko nastal iz praslovanskega *z*, ta pa iz praindoevropskega *gʷ* ali *gʷʰ* (mehčani *g* in mehčani *g* s pridihom).⁶ Slovenski *r* je lahko le naslednik praslovanskega in še prej indoevropskega *r*, *n* pa je lahko le iz starejšega *n*. Praslovansko izhodišče za slovensko *zrno* je moralo imeti v korenu že *z*, *r*, *n*. Primerjava z drugimi slovanskimi jeziki to potrди in pomaga, da lahko praslovansko obliko rekonstruiramo bolj natančno. Hrvaško *zrno*, češko *zrno*, poljsko *ziarno*, rusko *zerno* in starocerkvenoslovansko *zrno* omogoči rekonstrukcijo **zǫrno*.⁷

Rekonstrukcija korena za indoevropski prajezik bo, nekoliko poenostavljeno, **gʷr n* – ali pa **gʷʰr n* -. Slovanščina nam od tu naprej ne bo več v pomoč, ker ne razlikuje med indoevropskimi glasovi s pridihom in brez. Razlika je ohranjena v germanščini. Indoevropski *gʷ* v pragermanščini preide v *k*, *gʷʰ* pa v *g*. Staronordijska beseda *korn*, gotška *kaurn*, angleška *corn* in nemška *Korn*, ki vse pomenijo »zrno«, potrdijo, da je prajezično izhodišče **gʷr n* -. S poznavanjem historične fonetike lahko ugotovimo, da je iz tega nastalo tudi latinsko *grānum* »zrno« in litovsko *žirnas* »grah«. Raziskujemo pa lahko še naprej. V stari indijščini je iz *gʷ* nastal *j* (izgovori se *dž*). Fonetično lahko indoevropsko besedo povežemo s staroindijskim pridevnikom *jīrṇá-* »obrabljen, trhel, razpadel, star«. Prvotni pomen slovenske besede *zrno* je bil »kar je staro, zrelo«. Ugotovimo lahko, da je s tem povezano tudi slovensko *zoreti* in *zrel*.

Kako pa se stvari lotevajo v venetski teoriji

Transkripcija in razlaga zgoraj navedenega venetskega napisa v interpretaciji Mateja Bora (str. 348):

Mego	donasto	šajnatej	Rejtiai	poraj.	Jege	tora	rimoj	kelo	udero	bos.
Jaz	donašam	šajnat	Rejtiji	mogočni.	Zlo	zemlje	se umiri	kadar	udaril	boš

»Donašam to v dar sijajni Rejtiji in mogočni. Zlo pozemskega ničvrednega prahu naj se umiri, kadar ga udaril boš (se boš spopadel z njim na onem svetu).«

⁵ Igor Pirnovar na strani http://sloveneti.tripod.com/veg/s/Init/union_s.html

⁶ Do podatka, iz česa je nastal kateri slovenski glas, najlaže pridemo v Slovenskem etimološkem slovarju Marka Snoja (druga izdaja, Ljubljana: Modrijan 2003), kjer je pred vsako črko na začetku naveden tudi izvor glasu.

⁷ Zvezdica pred besedo pomeni, da je beseda rekonstruirana, torej nikjer ni zabeležena, ampak smo s pomočjo primerjalne metode ugotovili, da je nekoč obstajala.

Svoj prevod utemelji takole:

mego	jaz – kot italijansko <i>me</i> in francosko <i>moi</i>
donasto	donašam od * <i>donast</i> (= <i>donest</i>), prim. starocerkvenoslovansko <i>rasti rastŏ</i>
šajnatej	sijajni (sijajnati) slovensko tudi šajnati (navaja Pleteršnik)
poraj	starocerkvenoslovansko <i>pora</i> = sila
rimoj	umiri se – primerja litovsko <i>rimti</i> in rusko <i>rymsti rymšču</i> »trpeti«, <i>urymstitb</i> »biti spokojen«
jege	zlo, hudobni duhovi
tora	zemlja, prst (k <i>tre</i> ti)

Komentar: *šajnati* pri Pleteršniku je novejša beseda, prevzeta iz nemščine (*scheinen* »sijati, svetiti se«).

Zanesljivosti Borove metode ni težko preveriti. Poskusimo s pomočjo slovenščine in po potrebi tudi drugih jezikov z malo detektivske žilice prebrati naslednji napis:

HOLDAKULVASJAJAHEDASKOHAS

Holdaku	l	vas	ja	jahed.		A	s	kohas?
Holdaku	v	vas	jaz	jahat	(sem moral)	A	še	kohaš?

Holdak bo verjetno zlatar, saj je *gold*, kot vemo, zlato, slovenščina pa pozna tudi izgovorjavo *h* namesto *g*. Besedo *kochač* ima poljščina in pomeni »ljubiti«. V zgornjem napisu se torej fant opravičuje dekletu, ker ga ni bilo pravočasno domov, saj je moral jahati v (*l* = *v*, kot na primer v besedi *videl*) vas k zlatarju, verjetno zato, da ji bo prinesel darilo, zdaj pa jo sprašuje, ali ga ima še rada.

Torej: »Moral sem jahati v vas k zlatarju. Ali me imaš še rada?«

Drži? Ne. Stavek *Holda külvas ja jahedas kohas* je prepisan s škatle kosmičev, pomeni približno »Hranite na hladnem in temnem mestu« in je v estonščini. Slovenski prevod, do katerega smo prišli z identičnimi postopki, kot jih uporablja Matej Bor, je očitno napačen.

Napaka je v tem, da v interpretaciji nismo upoštevali primerjalne metode. Razlaga enega samega napisa v nekem jeziku, sploh takega, kjer ni vidnih mej med besedami, je sama po sebi sporna tudi v primerjalnem jezikoslovju. V venetščini je materiala na razpolago nekaj več, zato se moramo potruditi, da ugotovimo sistem tega jezika, kolikor je to mogoče. Če si ogledamo interpretacije venetskih napisov, ki naj bi potrjevale, da gre v resnici za slovenščino, lahko tudi nejezikoslovec že na pogled ugotovi, da so nedosledne in brez potrebnih razlag. Razlagalci napisov se obnašajo, kot da vsak napis obstaja posebej zase in brez povezave z drugimi napisi. Npr. *mego donasto*, kar se pogosto pojavlja v votivnih napisih, bere Matej Bor v različnih napisih na različne načine, ne da bi razložil razlike v interpretaciji:

mego donasto	– jaz ga darujem (str. 326)
mego donasto	– jaz ga donašam (str. 345)
mego donasto	– jaz donašam (str. 348)
mego do nas to	– da bi mogel do nas tu (str. 271)

Ime boginje Rejtije v dajalniku ednine pa po potrebi razume tudi kot:

rei ti jaj – v raj ti pojdi (jahaj) (str. 270)
rei tijaj – k raju tjakaj (str. 271)

Zakaj se jezikoslovcem zdi primerjava z latinščino, čeprav še zmeraj ni povsem zanesljiva, bolj sprejemljiva kot primerjava s slovenščino? Ker primerjalno jezikoslovje s pomočjo latinščine stvari razlaga v kontekstu in izsledke medsebojno povezuje. Mnogi venetski napisi so sestavljeni po določenih obrazcih, v katerih se en del ponavlja, drugi (pogosto gre za osebna imena) pa se spreminja. To nam je v pomoč, da lažje ločimo besede med seboj. Osebna imena so včasih blizu italiskim. Razen tega je latinščina venetščini sočasen jezik, ne ločuje ju dva tisoč let razvoja.

Več ko imamo podatkov na voljo, bolj preverljive morajo biti naše ugotovitve. Za vsako interpretacijo mora stati velika in dostikrat dokaj zapletena preglednica in vsak nov podatek mora najti svoje mesto v njej in se v celoti pokrivati s tem, kar že vemo, ali pa se pokrivati le delno in ponuditi nov podatek, ki bo lahko služil kot ključ v interpretaciji naslednjih dejstev. Cilj vsake take interpretacije mora biti popis sistema. Ne moremo nekritično primerjati besed, ki nas na nekaj spominjajo le na zunaj. Ne smemo vsakega jezikovnega zakona uporabiti na poljubnem mestu.

In nazadnje – prevodi, do katerih pridemo s pomočjo primerjalne metode, so bolj smiselni. Doslej so v jezikoslovju analizirali zelo veliko število zgodnjih napisov v različnih jezikih in velika večina teh napisov ima podobno strukturo in vsebino: gre za napise na nagrobnikih, votivne napise, uroke, popis imetja, podpise lastnikov na predmetih, razglase monarhov, molitve, rodovnike mogočnikov, evidentiranje zelo pomembnih dogodkov, opise obredov, dopisovanje med višjimi sloji, v najboljšem primeru pa za odlomke literature. Kolikor mi je znano, ni primerov, da bi stari napisi govorili o tem, kaj bo kdo vzel s seboj na potovanje za malico in o lulanju po rovih. Prav tako že po vsebini ne prepričajo Borovi prevodi, kot so:

»Ej ko goltneš do tu-le, udari po konjih!« (str. 250)

»Željno (lakomno) je pospravil (pometel) vase, ki je, gnaje se na svoji poti, sem zavil, ko je niz gor potujoč (prišel) do nas.« (str. 299)

»Evo, te kobile, ki jih goniš na parjenje kostenične (revmatične), pelji (romaj z njimi) k šajnate-mu Tromožju.« (str. 386)

»Ti, ki pri ženi si nič en vtikač, moraš k Šajnatu iti!« (str. 390),

Zanimivo je, da Slovenci nismo edini, ki si lastimo antične Venete. Enako prepričano in na podlagi identičnih postopkov trdi Andres Pääbo,⁸ da so Veneti v resnici Finci. Če na istem materialu in z enako metodo pridemo do tako neskladnih rezultatov, to lahko pomeni edinole, da je postopek napačen. Dokazovanje sorodnosti po načelu asociacij pripelje do tega, da je po principih venetske teorije lahko ves svet v bistvu slovenski. Zakaj ne bi bilo Machu Picchu ime za svetišče, kjer so venetski svečeniki obredno napikovali mačke na kol, orangutan pa potomec Veneta, ki je bil orenk nabutan? Venetska teorija spada med tako imenovana romantična jezikoslovja, pogoste poskuse, da bi nekemu narodu pripisali drugačno, daljšo in bolj bogato zgodovino, kot jo ima po mnenju strokovne javnosti. Seveda ne morem s polno gotovostjo trditi, da Slovenci nismo potomci Venetov, ker ničesar ne vem o genetiki in bolj malo o zgodovini. Odprto ostaja vprašanje imena *Veneti*. Kar lahko rečemo z gotovostjo, je to, da interpretacije napisov po metodah, ki jih uporabljajo zagovorniki venetske teorije, nimajo v sebi prav ničesar od tistega, kar primerjave med jeziki naredi za sprejemljive in primerne za argumentirano debato.

Več o venetski teoriji:

<http://sloveneti.tripod.com/>
<http://www.korenine.si/korenine.htm>
<http://www.revijasrp.si/knrevsrp/zbornik2/bohor2.htm>
<http://www.veneti.info/indexf.html>
<http://www.carantha.net/>

Več o primerjalnem jezikoslovju:

- Peeter Arumaa: *Urslavische Grammatik : Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen*. Heidelberg: C. Winter, 1964–1985.
- Michael Meier-Brügger: *Indogermanische Sprachwissenschaft*⁸. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2002.

⁸ <http://www.paabo.ca/veneti/index.html>

- Janez Orešnik: *O primerjalni metodi v jezikoslovju*. Zbornik Prve mednarodne konference Veneti v etnogenezi srednjeevropskega prebivalstva, Ljubljana, september 17-18, 2001 / [uredila Anton Perdih, Jože Rant]. – Ljubljana : Jutro : Slovenska konferenca Svetovnega slovenskega kongresa, 2002.
- Tom Priestly: *Vandali, Veneti, Vindišarji: pasti amaterske historične lingvistike*. Slavistična revija 4/2001.
- O. J. L. Szemerényi: *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- <http://titus.uni-frankfurt.de/indexe.htm>